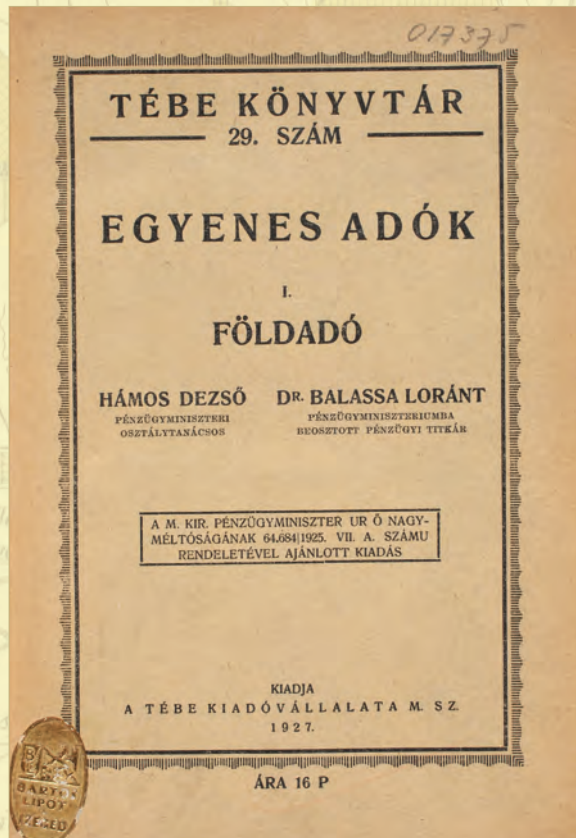

CATASTRUM

ÉVNEGYEDES KATASZTERTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT

- Hámos Dezső – Balassa Lóránt: A magyar földadó-kataster történeti áttekintése
- Török Enikő: A „földképi”, azaz felmérési igazgató hatásköre az 1854. évi előírások szerint
- Reisz T. Csaba: A katastertörténeti prozopográfia forrásai.
Törzskönyvi lap, szolgálati és minősítési táblázat
- Csima Péter: Jászsági határdombok kutatása a katasteri térképek segítségével
- Iván Gyula: Napjaink katastere

■ ■ ■ KATASZTER EGYKOR ÉS MA

200 évvel ezelőtt I. Ferenc császár birodalmának német és itáliai – vagyis az örökös – tartományaiban bevezette a földadót, és az annak pontos meghatározásához szükséges adatok megállapítása érdekében elrendelte az országok részletes felmérését. A magyar szabadságharc leverése után azonnal a magyar korona országaiban is bevezették a földadót, és ugyanúgy megkezdték az „új” terület felmérését is. A kiegyezést követően a földadó megmaradt a magyar adórendszerben, és a felmérési szervezet is betago-
lódott a magyar közigazgatásba.

A felmérési tevékenység eredményességét mutatja, hogy a kataszteri felmérés a 19. század végére állami földméréssé alakult át, és nemcsak a földadó megállapításához, de a polgári fejlődés további ágazataihoz (útépítés, folyórendezés stb.) is szükséges adatokat állította elő. A felmérési munkálatok szoros kapcsolatban álltak a tulajdonviszonyokat nyilvántartó telekkönyv intézményével, a számos kapcsolódási pont eredményeképpen a két tevékenység nagyon sok országban – Magyarországon 1972-től – egyesült is.

■ ■ ■ TARTALOM

- Hámos Dezső – Balassa Lóránt: A magyar földadó-kataszter történeti áttekintése 3
- Török Enikő: A „földképi”, azaz felmérési igazgató hatásköre az 1854. évi
előírások szerint 15
- Reisz T. Csaba: A katasztertörténeti prozopográfia forrásai.
Törzskönyvi lap, szolgálati és minősítési táblázat 29
- Csima Péter: Jászsági határdombok kutatása a kataszteri térképek segítségével 49
- Iván Gyula: Napjaink katasztere 58

CATASTRUM ■ Évnegyedes katasztertörténeti folyóirat ■ IV. évfolyam, 2. szám

A címlapon: Az *Egyenes adóknak* a földadóról szóló első kötete, amelyet Hámos Dezső és Balassa Lóránt szerkesztettek (Budapest, 1927).

Alapítva: 2013 ■ Megjelenés gyakorisága: negyedévente ■ Alapító: Magyar Nemzeti Levéltár (MNL)

■ Kiadó: Herman Ottó Intézet Nonprofit Kft. (HOI) ■ Címe: 1223 Budapest Park u. 2. (info@agrarlapok.hu)

■ Felelős kiadó: Bárány Rita ügyvezető ■ Telefon: (06 1) 362-8100, honlap: www.agrarlapok.hu

Szerkesztőbizottság:

Dr. Mezőszentgyörgyi Dávid, dr. Szinay Attila (Földművelésügyi Minisztérium), dr. Váczy Attila (Nemzeti Kataszter Program Nonprofit Kht.), Varga Felicián (Budapest Főváros Kormányhivatala, Földmérési, Távérzékelési és Földhivatali Főosztály).

Szerkesztőség:

Címe: 1014 Budapest, Bécsi kapu tér 2–4. ■ E-mail: info@catastrum.hu ■ Honlap: www.catastrum.hu

 www.facebook.com/catastrum

Főszerkesztő: Reisz T. Csaba (MNL) ■ Felelős szerkesztő: dr. Török Enikő (MNL) ■ Szerkesztők: dr. Pásztai László (Országos Széchényi Könyvtár), Varga Felicián (BFKH FTFF) ■ Olvasószerkesztő: Reményi József Tamás.

■ Kézirat-előkészítés: Dávid Ildikó

A szerkesztőség kéziratokat nem őriz meg és nem küld vissza.

A nyomdai munkálatokat végezte: HunPress Nyomda – ADU-PRESS Kft. 1139 Budapest, Fáy u. 5.

Előfizetés: a kiadónál ■ Előfizetés egy évre 2800 Ft, számonként 750 Ft.

Támogató: Földművelésügyi Minisztérium, Nemzeti Kataszteri Program

ISSN 2064-5805

SUMMARY

HÁMOS Dezső – BALASSA Lóránt: Historic Overview of the Hungarian Land-tax Cadastre
catastrum@mnl.gov.hu

The first volume of the 'Egyenes adók (Direct taxes)' about land-tax was published in 1927. In the introduction the editors of the volume wrote about the history of land-taxes, which is quite detailed despite its shortness, thus its publication helps the explorations of the history of cadastre.

TÖRÖK Enikő: The Authority of the Survey Director According to the Regulations of 1854
torok.eniko@mnl.gov.hu

The preliminary work of the detailed survey started with triangulations in the Sopron tax region in 1853. The description of the lands started in 1854. Johann Schuster was nominated as Survey Vice-director to manage and inspect the preparation work. He reported to the Sopron Department of the National Financial Directorate. The authority of the Financial Department and the Vice-director was regulated by official education and official regulation in 1854.

REISZ T. Csaba: The Sources of Cadastral History Prosopography. Registration Sheet, Employment and Evaluation Chart
reisz.t.csaba@mnl.gov.hu

Several bibliographic and archival sources are available to prepare the biographies of the people working for the organisation of cadastral survey. The registration sheet was filled in upon the start of employment, while the career development and evaluation were registered continuously in a separate sheet.

CSIMA Péter: Survey of the Border Hills in Jászság Using Cadastral Maps
csimapeter1@gmail.com

The indication sketch of the settlement prepared in 1884 provided the survey and registration of the 19th century border hills of Jászdózsa with significant help. As a result of the survey 34 border hills were identified of the 138 marked on the indication sketch. The maps of the cadastral survey can be used in the survey of cultural landmarks, and can provide bases to landscape protection measures.

IVÁN Gyula: Cadastre Today
ivan.gyula@bfkh.gov.hu

The paper deals with the interpretation of cadastre in our days. The classical definition has changed, because the new, computer-aided cadastral systems operate in a multipurpose environment and act as a basic infrastructure of national economics. There is no investment, economic activity without cadastral information. Cadastre is also the basis of national spatial data infrastructures as the highest resolution mapping information including legal (ownership) data as well. Cadastre is a key element in a Spatially Enabled Society.

HÁMOS DEZSŐ – BALASSA LÓRÁNT

*A magyar földadó-kataszter történeti áttekintése**

Bevezetés

Költségvetési törvényeink beosztása szerint a magyar állami egyenes adók közt sorrendben az első: a földadó.

I. A földadó az ún. hozadéki (tárgyi) adók csoportjába tartozik, mely a földnek tárgyi ismertetőjelek szerint meghatározott jövedelmét vonja adó alá; csak az ilyen módon megállapított jövedelmet veszi tekintetbe s figyelmen kívül hagyja az adóalany személyes viszonyait: az általa befektetett tőke kisebb vagy nagyobb voltát, gazdálkodásának mikéntjét stb., akár emelik ezek a tárgyi ismérvek szerint meghatározott hozadék összegét, akár csökkentik azt. Földadó alaptörvényünk, az 1875:VII. tc. 8. §-a, a föld jövedelmét tárgyi ismertetőjelek mellett a következőképpen határozta meg: „A föld tiszta jövedelmének vétetik a közönséges gazdálkodás mellett tartósan nyerhető középtermelésnek értéke, levonván belőle a gazdálkodási rendes költségeket. A földbirtokkal összekötött jogok, úgyszintén annak valamely iparággal vagy más földbirtokkal való gazdasági összefüggése a tiszta jövedelem kiszámításánál tekintetbe nem vétetnek, de viszont az azon fekvő terhek is figyelmen kívül hagyatnak.”

Ami már most a föld tiszta jövedelmének megállapítását illeti, ebben a tekintetben elméletileg elképzelhető az olyan eljárás is, amelyet

a személyes jövedelmi adó alapjának megállapítása céljából szoktak alkalmazni, vagyis a jövedelem megállapítása az adóalanyok részéről időszakonként adott vallomás és az ahhoz kapcsolódó hatósági nyomozás útján. A földadónál azonban, ahol sok-sok millió földrészlet tiszta jövedelmét kell megállapítani, ez az eljárás gyakorlatilag keresztülvihetetlen.

Előáll tehát annak szüksége, hogy a föld tiszta jövedelmét, az egyesek vallomásának mellőzésével és tisztára tárgyi ismérvek szerint hosszabb időre az állam állapítsa meg. E megállapítás eredményét az állam minden egyes földrészletre nézve feljegyzi; a feljegyzések összessége az ún. földadókataszter.

A földadókataszter célja tehát az, hogy a földadó kivethetése végett minden egyes földrészletnek adóalapját: az ún. kataszteri tiszta jövedelmet kimutassa.

Az adóalap, vagyis a kataszteri tiszta jövedelem meghatározásának tényezői: a földrészlet területe, művelési ága és minőségi osztálya. A földadó-kataszteri munkálatoknak tehát ezt a három adatot és természetszerűleg az adó alanyát, vagyis a föld tényleges birtokosát, okvetlenül tartalmazniuk kell.

A földrészlet területét felmérés útján határozzák meg, az pedig, hogy a terület nagyságával a tiszta jövedelem egyenes arányban van, bővebb magyarázatra nem szorul.

Nyilvánvaló az is, hogy a földrészlet művelé-

* A Tébé Kiadóvállalat az egyenes adókra és a közadók kezelésére vonatkozó törvényes rendelkezésekről szóló, *Egyenes adók* című, többkötetes mű kiadására vállalkozott az 1920-as években. A Pénzügyminisztérium a 64.684/1925. (VI. 21.) számú rendeletében „tekintettel arra, hogy a mű a gyakorlati igényeknek is minden tekintetben megfelel, ... a művet mint a hivatalos használatra is teljesen alkalmasat, az összes pénzügyi hatóságok, hivatalok és tisztviselők figyelmébe” ajánlotta, mert „a mű szerves áttekinthető rendszerben szakszerű magyarázatokkal, példákkal és betűsoros tárgymutatóval ellátva magában foglalja az egyenes adókra és a közadók kezelésére vonatkozó és érvényben levő törvényes rendelkezéseket”. (*Pénzügyi Közlöny*, 52. /1925/ 15:182.). A sorozat első kötete a földadóról szólt, amelyet HÁMOS DEZSŐ (1885–1949) és BALASSA LÓRÁNT (1890–1944) szerkesztettek, Budapesten 1927-ben jelent meg (Tébé könyvtár, 29.) A mű alcíme *Hivatalos összeállítás, végrehajtási utasítás, a kivétési és jogorvoslati eljárás szabályai, magyarázó jegyzetek, példák, betűsoros tárgymutató* volt. A bevezetőben a szerkesztők a földadó szabályozásának rövid történeti áttekintését írták meg, amely rövidegsége ellenére is olyan alapos, hogy a kataszter-történeti kutatásokat segíti annak közreadása. Az eredeti bevezető jegyzeteket nem tartalmaz, az itt szereplő lábjegyzeteket a *Catastrum* szerkesztői fűzték a szöveghez.

si ága jelentékeny befolyással van tiszta jövedelmének alakulására is. Egy tízholdas szántóföld tiszta hozadéka mindenestre más lesz, mint egy ugyancsak tízholdas legelőé.

Nem szenved kétséget az sem, hogy a két vagy több ugyanakkora területű és ugyanabban a művelési ágban használt földrészlet tiszta hozadéka sem lesz egyforma, hanem az különbözni fog a földek fizikai minősége (jobb vagy rosszabb volta) és megművelhetőségük körülményei szerint. Az ugyanazon művelési ágban használt földrészletek hozadékában mutatkozó ez a különbség az oka annak, hogy az egyes földrészleteket minőségük szerint is osztályozni kell. A földrészletek osztályba sorozása becslésen alapuló tevékenység és a földadóalap meghatározásának rendkívül fontos eszköze, mert az egyes földrészletek különböző hozadékképességét ez juttatja kifejezésre.

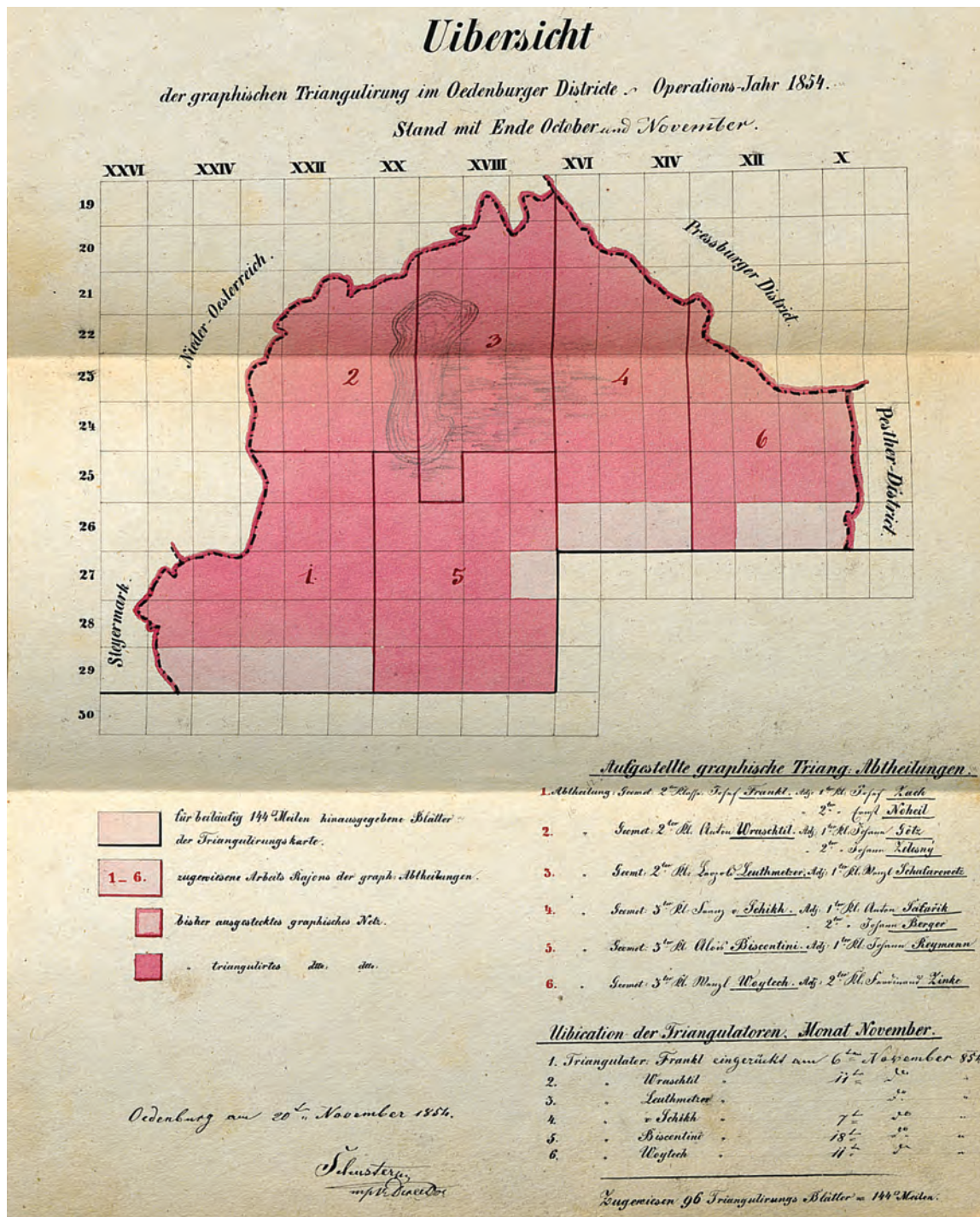
Az egyes földrészletek osztályba sorozása által az adóalap azonban csak akkor van meghatározva, illetőleg az egyes földrészleteket minőségük (hozadékképességük) szerint csak akkor lehet a megfelelő osztályba sorozni, ha az egyes minőségi osztályba tartozó földek tiszta hozadéka már megállapítást nyert. Ez a megállapítás, mint már említettük, tárgyi ismérvek, vagyis az átlagos terméseredmények, az átlagos termésárak és az átlagos termési költségek segítségével történik. Meghatározzák, hogy bizonyos évek során egy-egy művelési ágban az egyforma minőségű, tehát egy-egy osztályba sorozott földek milyen termést adtak: megállapítják, hogy ugyanazokban az években azon a vidéken, illetőleg a vidék rendszeres piacán mi volt a termények átlagos ára; végül meghatározzák, hogy ugyanazon idő alatt mekkora volt egy-egy minőségi osztályra nézve átlagosan a rendes gazdálkodási költség. Ebből a három tényezőtől számítják ki azután a föld tiszta hozadékát. Ezzel az eljárással közvetlen úton kapjuk meg a földadó kivetésének alapjául szolgáló tiszta hozadékot, s az ennek alapján készített katasztert hozadéki kataszter néven ismeri a pénzügytan. A magyar földadókataszter is hozadéki kataszter.

A hozadéki kataszter rendszerével szemben áll az értékkataszter, amely a föld hozadékát

közvetett úton a föld értékéből kívánja levezetni, abból az alap gondolatból indulva ki, hogy a föld értéke és hozadékképessége között szoros összefüggés van. Emellett a rendszer mellett azt hozzák fel, hogy az ország minden vidékéről összegyűjtött részletes eladási és haszonbérleti adatok alapján a földrészletek értéke könnyebben és biztosabban megállapítható, mint az előbb említett eljárással azok tiszta hozadéka. A föld értéke és hozadéka között elvitathatatlanul áll fenn bizonyos kapcsolat. De azt alig lehet állítani, hogy ez a kapcsolat az egyes konkrét esetekben szigorú következetességgel megnyilvánulna. S az is erősen vitatható, hogy a föld értékét annyival könnyebben és biztosabban lehetne megállapítani, mint az előbb ismertetett eljárással annak tiszta hozadékát.

Földadókataszterünk alaptörvénye, az 1875:VII. tc. megalkotása előtt, 1869-ben a pénzügyminiszter a földadó reformja tárgyában összehívott bizottsághoz a tekintetben is kérdést intézett, hogy a megalkotandó új földadótörvény a hozadéki vagy az értékkataszter alapjára helyeztessék-e?

A bizottság határozottan a hozadékkataszter mellett foglalt állást a következő indokoknál fogva: a kisbirtok eladási ára aránylag mindig nagyobb, mint a nagybirtoké, s ezenkívül sokkal gyakrabban kerül eladás alá, mint a nagybirtok. Ennek folytán a kisbirtok aránylagosan magasabb értéke lenne az irányadó a nagybirtok földadóalapjára nézve is. Ellene szól az értékkataszternek az a körülmény is, hogy az adásvétel indokai (az eladó kényszerhelyzete, a vevő részéről megadott, az átlagos forgalmi áron felüli *pretium affectionis*) az ugyanazon belső értékű birtokra a legkülönbözőbb eladási árat eredményezhetik. A bérösszegeket továbbá lényegesen befolyásolhatja a kereslet és kínálat nagysága: a földbirtok ára és a bérösszegek magassága pedig a mindenkori kamatlábból s a pénz értékének biztonságától is függ: mindez mutatja, hogy a földbirtoknak az átlagos eladási árak és haszonbérleti összegek alapján megállapított értéke nem megnyugtató, következésképp nem lehet megnyugtató az ebből az értékből földadóalap gyanánt levezetett tiszta hozadék sem.

■ Johann Schuster: A grafikus háromszögelés állása 1854 novemberében a soproni adókerületben (FHKA NHK, Katasterabt. Akten 353. 4807/1854.)

annak helyettese rendelkezett. 1854-től a soproni elnöki tisztet Mitis Ferdinánd jogász, udvari tanácsos töltötte be. Munkáját az 1824. évi felmérési utasítás, az 1853. évi illetékszabályzás, az egykori udvari kancellária, a Pénzügyminisztérium és a kataszteri főigazgatóság rendeleteinek figyelembevételével kellett végeznie.

A felmérési referens, azaz a felmérési igazgató (Vermessungs-Referent/Mappirungs-Direktor) neki alárendelve irányította a műszaki munkálatokat. Az igazgató munkáját egy igazgatósági mérnök és egy segéd segítette.

Az *Amts-Unterricht* egy kataszteri referens (Katastral-Referent) kinevezéséről is rendelke-

Amts-Unterricht und Wirkungskreis für die k.k. Finanz-Landes-Direktions- Abtheilungen in Ungarn über die ihr übertragene Oberleitung des Catastral-Vermessungs-Geschäftes⁸

A. Amstunterricht

§. 1.

Allgemeine Bestimmung
über die Leitung des
Catastral-Vermessungs-
Geschäftes

Die Oberleitung des Catastral-Vermessungs-Geschäftes in Ungarn ist den für dieses Kronland aufgestellten Finanz-Landes-Direktions-Abtheilungen übertragen

§. 2.

Die Finanz-Landes-Direktions-Abtheilungen stehen in allen, die Catastral-Vermessung dieses Kronlandes betreffenden Geschäften im Verhältnisse der Unterordnung zur k.k. General-Direktion des Grundsteuer-Katasters.

§. 3.

Geschäftskreis der Finanz-
Landes-Direktion bei der
Leitung des Catastral-
Geschäftes

Die den Finanz-Landes-Direktions-Abtheilungen zustehende Oberleitung des Catastral-Vermessungs-Geschäftes, erstreckt sich im Allgemeinen sowohl auf das technische Fach, als auf die Personal- und Disziplinar-Angelegenheiten der dabei verwendeten Vermessungs-Individuen, sowie auf alle damit in Beziehung stehenden Administrations-Gegenstände.

§. 4.

Geschäftsbehandlung

Alle Verfügungen der Finanz-Landes-Direktions-Abtheilungen werden unter der Fertigung des jeweiligen Vorstandes oder dessen Stellvertreters erlassen.

§. 5.

Die vorkommenden Geschäfte sind in 2 Abtheilungen und von 2 Referenten zu besorgen, und zwar:

- a. von dem Catastral-Referenten alle Kameral-politischen- und administrativen Gegenständen alle Angelegenheiten, für welche die Unterstützung der politischen Behörden in Anspruch genommen wird, die Gebühren und Erfordernisse des Catastral-Personals, die Fondsgebahrung und Geldanweisungen u. s. w., sowie solche bisher von der Finanz-Landes-Direktion behandelt werden mußten.
- b. von dem Vermessungs-Referenten (dem Mappirungs-Direktor) die rein technischen Gegenstände der Vermessung sowohl, als alle mit dem technischen Betriebe des Vermessungs-Geschäftes in Verbindung stehenden Personal-, Disziplinar- und Gnadensachen.

⁸ A forrásközlés a könyvomatós változat alapján készült. ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 425. 24574/1858.

REISZ T. CSABA

A katasztertörténeti prozopográfia forrásai. Törzskönyvi lap, szolgálati és minősítési táblázat

A földadó kivetéséhez szükséges kataszteri felmérések történetének kutatásában egyre nagyobb figyelmet kap a munkálatokat végző szervezet kialakulásának, fejlődésének és működésének, valamint az abban tevékenykedő szakemberek életútjának a vizsgálata. A *Catastrum* már számos mérnök vázlatos vagy részletes életútját mutatta be más katasztertörténeti dolgozat részeként vagy önálló cikkben.¹ Az életrajzok összeállításához felhasznált könyvészeti és levéltári forrásanyag részletes bemutatása – háromrészesre tervezett cikksorozatban – a további hasonló feldolgozások forráskezelését segíti elő, nemcsak a kataszteri felmérés körében, de a pénzügyigazgatás-, sőt általában a hivatal-, a család- vagy a személyes karriertörténet-kutatásban is.

A kiegyezést követően kialakított állam-szervezet egyik fontos intézménye volt a Pénzügyminisztérium, amely 1867. március 10-én kezdte meg működését. A minisztériumon belül az állandó kataszter – később országos kataszteri felmérés – felmérési munkálatai-

nak ügyeit mindig önálló – bár számozásában többször változó, a 10., 8., 6., 22., 16., 21., 18., végül XVIII. számú – ügyosztály intézte. A szaktárca által végrehajtott korabeli, rendkívül radikális iratszelejtezések miatt azonban sajnos – különösen az ügyosztályok állagai esetében – az iratanyag nem egyéb töredéknél. Viszonylag jó állapotban maradt fenn az elnöki osztály iratanyaga, azonban az 1867–1919 közötti segéd- (iktató- és mutató)könyveket ugyancsak kiselejtezték.² A levéltáros elődök által végzett tárgyi csoportosítás és rendezés az elnöki iratanyag kutatását is megnehezíti. Mindezek fényében különösen értékes a minisztérium kataszteri ügyosztályának egy jogutód intézmény iratai között fennmaradt töredék-iratanyaga, amelynek adatban leggazdagabb dokumentumai a kataszteri személyzet törzslapjai, valamint szolgálati és minősítési táblázatai.³

Ezek a nyilvántartások a személyes (születés helye, ideje, felekezethez tartozás, házastárs, gyermekek), a képzettségi (közép- és felsőfo-

- 1 A folyóiratban megjelent életrajzi dolgozatok összefoglalása: BALATON PETRA: A Pénzügyminisztérium szolgálatában. Győri Ottmár (1867–1946) emlékezete. *Catastrum*, 4. (2017) 1:25–39. 1. lábjegyzet. A *Catastrum* más témájú cikkei további életrajzi adatokat tartalmaznak: PÁLYI ZSÓFIA KATA: A Magyar Királyi Telekzeti Könyomda Budán. 1. (2014) 1:2–19. (Bauer Norbert, Hátsék Ignác); SCHMIDT ANIKÓ: A Kataszteri Kalauz. Gondolatok az első magyar földmérési folyóiratról. 1. (2014) 1:20–25. (Gyürky Antal); ZÁVOCZKI ADRIENN: Óbuda belterületének határleírása (1874). 1. (2014) 2:32–37. (Traupmann József); ZÁVOCZKI ADRIENN: Sártory Antal kézírata a magyarországi kataszteri felmérésről. 2. (2015) 1:25–33. (Sártory Antal); TÖRÖK ENIKŐ: Solt város ideiglenes felmérésének dokumentumai. 2. (2015) 2:22–30. (Mesterfy Márton, Ketskemény Sámuel, Franz József); REISZ T. CSABA: Javaslat a kataszteri felmérési törvényre. 2. (2015) 4:18–30. (Antalfy Andor); SCHMIDT ANIKÓ: A mérnök mint elbeszélő. Sci-fi és adományútemény a kataszteri mérnökök tollából. 2. (2015) 4:31–38. (Berczeli István, Gánóczy Sándor); TÖRÖK ENIKŐ: Az 1850-ben kinevezett kataszteri főmérnökök. 3. (2016) 1:26–34. (Anton Buttula, Josef Gsund, Josef Lokarner, Mersich András, Johann Mischkowsky, Alois Prokoss, Gregor Zunder); ZÁVOCZKI ADRIENN: Az Országos Felmérési Tisztviselők Internátus- és Segélyegylete. 3. (2016) 1:35–41. (Szikszay Elek); REISZ T. CSABA: A felmérési tisztviselők kérvénye magasabb rangosztályba sorolásukról (1892). 3. (2016) 2:35–46. (Vozáry Pál, Dékány Imre, Szimonisz Arnold, Németh Béla, Kanizsai/Wieland/Gyula, Pillmann József); GÁNÓCZY JÓZSEF: Gánóczy Sándor síremléke Pozsonypüspökiben. 3. (2016) 2:60–64. TÖRÖK ENIKŐ: A Temesi Bánság és Erdély tartományterképei a dúlónkénti felmérés alapján. 3. (2016) 3:31–40. (Gergely Sándor, Lázár Farkas).
- 2 BÉLAY VILMOS – KARDOS KÁLMÁN: *A Pénzügyminisztérium levéltára (1867–1944)*. Repertórium. Bp., 1960. Bevezetés.
- 3 Magyar Nemzeti Levéltár (= MNL) Országos Levéltára (= OL), S 92 Az Országos Földmérési Intézet egyes iratai (= S 92). No. 24. Országos kataszteri felmérés – alkalmazottak törzslapjai (Országos kataszteri felmérés. Szolgálatból 1911-ig bezárólag kivált tisztviselők és díjnokok törzslapjai, I–K) (= No. 24.); No. 25/1–9. Országos kataszteri felmérés – alkalmazottak törzslapjai (Régi szolgálati és minősítési táblázatok, A–Zs), 1884–1930 (= No. 25.); No. 26/1–2. Az állami földmérés törzskönyvi lapjai, 1925–1936. (= No. 26.). A kötetctímtől eltérően törzskönyvi lap és szolgálati és minősítési táblázat is lehet a kötetekben!

kú tanulmányok), a munkaköri és a szolgálati helyekre, illetményekre, jutalmakra, fegyelmikre, továbbképzésre és a szolgálati minősítésekre vonatkozó adatokat is tartalmazzák, sok esetben önmagukban is elegendő információt nyújtanak egy-egy szakember teljes életrajzána az elkészítéséhez. Az alábbiakban csak azt tekintem át, hogy a dualizmus idején a két dokumentumtípus vezetését hogyan szabályozták a kataszteri felmérésre vonatkozóan, de bízom abban, hogy a korábbi (az örökös tartományok felmérését végző, a hazainak sok mindenben például szolgáló) korszak személyzeti nyilvántartását is hasonlóképpen feltárják majd.⁴

Törzskönyvi lap

Az 1865. évi felmérési utasítás elrendelte, hogy a felmérés személyi állományáról az Országos Pénzügyigazgatóság elválasztható lapokból álló személyzeti könyvet (Personalbuch) – a korabeli megnevezéssel: állománykönyvet – vezessen, amelybe minden változást be kell jegyezni, a felmérési tisztviselő kilépésekor pedig annak lapját a kilépés tényének rögzítése mellett az új hatóságnak meg kell küldeni (18. §). Az utasítás XVII. mintája a nyilvántartási lap tartalmát és külalakját is rögzítette, azon az alábbi adatokat vették fel (szögletes zárójelben a rovat fordítása):⁵

- No. [Sorszám]
- Name und Eigenschaft des Beamten [A tisztviselő neve és minősége]
 - Zur Dienstleistung zugewiesen von ... laut Verordnung ... [Honnan, mely rendelet alapján rendelték a szolgálatra]
 - Abgegangen nach ... laut Verordnung ... [Hová és mely rendelet alapján távozott]

- No. [Sorszám]
- Vor- und Zuname [Kereszt- és vezeték-név]
- Stand und Anzahl der Kinder [Családi állapot és gyermekek száma]
 - Geburtsort und Vaterland [Születési hely és ország]
 - Geburts-Tag und Jahr [Születési nap és év]
 - Sprachkenntnisse, spricht / schreibt [Nyelvtudás, beszél / ír]
 - Studien und wo derselbe sich die zur Vermessung nöthigen Kenntnisse erworben [Tanulmányok, és a felméréshez szükséges ismereteket honnan szerezte]
 - Frühere Bedienstungen oder Beschäftigungen [Korábbi szolgálatok vagy foglalkozások]
 - Dienstbeschreibung [szolgálat leírása]
 - Dient seit / als / laut Dekret oder Verordnung [Mióta / miként / mely rendelet alapján szolgál]
 - Jeweilige Eintheilung seit / bei [Jelenlegi beosztás mióta / mely szervezeti egységénél]
 - Anerkennungen für besonders gute Verwendung, für das Operationsjahr / Art der Anerkennung / laut Dekret oder Verordnung [Elismerés a különösen jó munkavégzésért, működési év / elismerés módja / mely rendelet alapján]
 - Anmerkung [Megjegyzés].

A Pénzügyminisztérium 1877. június 5-én az addigi állománykönyvek helyett törzskönyvi lapok vezetését rendelte el (20657. sz.), ehhez mintát is közölt, ez azonban nem maradt fenn, így annak adattartalmára csak a kitöltött nyomtatványokból (D. 48.) következtethetünk.⁶

4 A félreértések elkerülése érdekében szükséges tehát rögzíteni, hogy ezeket a személyzeti nyilvántartásokat nem ekkor vezették csak be; és nem csak a pénzügyi területen készültek törzskönyvi lapok és táblázatok, szabályozásuk mindig az illetékes miniszter feladata és hatásköre volt. L. a korábbi gyakorlatról TÖRÖK ENIKŐ: A „földképi”, azaz felmérési igazgató hatásköre az 1854. évi előírások szerint. *Catastrum*, 4. (2017) 2: 14–28.

5 *Instruction zur Ausführung der in Folge der Allerhöchsten Patente vom 23. December 1817 und vom 20. October 1849 angeordneten Katastral-Vermessung*. Wien, 1865. A német nyelvű utasítás és annak modern magyar fordítása – Tuza Csilla munkája – elérhető a *Catastrum* honlapján (www.catastrum.hu). A XVII. minta az utasítás 151. oldalán található.

6 Állománykönyvek helyett törzskönyvi lapok vezetésének elrendelése. (Körrendelet a m. kir. háromszögmérési hivatalhoz, a határleíró mérnökökhöz, valamennyi felmérési felügyelőséghez és kataszteri igazgatóságához). 1877. évi 20657. szám. *Az „Országos Kataszteri Felmérés” ügykörére vonatkozó rendeletek gyűjteménye 1870. évtől 1897. év végéig*. Összegejt.: GÁNÓCZY SÁNDOR – TÖRÖK FERENC. Bp., 1898. [= *Rendeletek, 1870–1897*] 4–5.

CSIMA PÉTER

Jászsági határdombok kutatása a kataszteri térképek segítségével

Jászsági települések kultúrtörténeti értékeinek felmérése során találtam rá Jászdózsa település 1884-ben készített kataszteri birtokvázlatára, amelyet sok, helyi védelemre javasolt tájelem azonosításához és korának meghatározásához tudtunk használni.¹ Ekkor feltűnt, hogy a kataszteri térkép a terepi felmérés során megtalált 13 határdomb mellett nagy számban jelöl további határdombokat. Ez a felfedezés indított a határdombok módszeres kutatására, amit részlegesen további hat jászsági településre is kiterjesztettem. A téma teljes feltárását azonban eddig csak Jászdózsan végeztem el.

A kutatás egyéb térképi háttere

Megvizsgálva a katonai felmérések Jászdózsát ábrázoló szelvényeit, azt tapasztaltam, hogy azok nagyon kevés információt adnak a határjelekről. Az első katonai felmérést néhány évvel követően készítette el Bedekovich Lőrinc (1751–1823) a Jászság vízrajzi térképét, amelyen viszont nagy számban feltüntette a határjeleket, ezért azt jó kiindulási-összehasonlítási alapnak tekinthettem.² Ez a térkép a legkorábbi bizonyítéka annak, hogy az 1745. évi redemptio után valamennyi jászsági település összes határán végig, nagy számban állítottak határjeleket. Bedekovich tájvizsgálata azonban sajnos nem terjedt ki Jászdózsa teljes közigazgatási területére, ezért ott csak részadatot kaptam. A teljes közigazgatási határra vonatkozó teljes információt elsőként az 1852-ben készített „ideiglenes felmérés”, majd azt követően az 1884. évi kataszteri birtokvázlat adott.

Határjelek

A középkor óta a birtokot védő határjelek egyik típusát alkotják a földből készített határjelek, amelyeknek az alkalmazása elsősorban a sík felszínű Alföldön terjedt el. Leggyakoribb megnevezésük határdomb, határhalom, régebben egyes vidékeken zsombék, hant, komp vagy homp.³ A Jászságban a nagyméretű, akár természetes eredetű, akár ember által létesített nagyobb magaslatokat halomnak, az árkokat, töltéseket, valamint a földből készített határjeleket egyaránt „hányásnak” nevezték.⁴ Ugyancsak hányásnak nevezték magát a műveletet, azaz a földből készített határjelek készítését. Amint az ország más részein, a Jászságban is szokás volt a határjelet egyszerűen határnak hívni. Ahhoz tették hozzá jelzőként az anyagát és nevezték kőhatárnak, hányt határnak vagy határhányásnak. A 18. század végére az Alföld középső részén elhelyezkedő Jászságban is a föld határjelek váltak elsődlegessé a településeket elválasztó határvonalakon.

Határjelek Bedekovich Lőrinc térképén

Bedekovich Lőrinc, a Jászkun kerület mérnöke által 1791-ben készített, a Tarna és a Zagyva által érintett jászsági településeket ábrázoló, igen részletes és különösen szép kivitelű – összesen 31 szelvényből álló – kéziratos térkép öt szelvényen 24 km-t ábrázol Jászdózsa 32 km hosszú határából. A dózsai határon 97 határdomb jele látható. A térkép Jászdózsa–Jászapáti–Jászájkóhalma sarokpontját ábrázoló részlete látható az 1. képen.

- 1 CSIMA PÉTER–MÓDOSNÉ B. ILDIKÓ: *Jászdózsa kultúrtörténeti egyedi tájértékeinek katasztere*. Kézirat. BCE Tájvédelmi és Tájrehabilitációs Tanszék. Bp., Jászdózsa, 2010.
- 2 BEDEKOVICH LŐRINC: *XXXI. mappae signanter praecipue fluviorum Zagyva, et Tarna, a possessionis Boldog et Dósa inchoando ...* [1:14 400], 1791 IX–XIII. szelvények. Magyar Nemzeti Levéltár (= MNL) Heves Megyei Levéltára (HML), Térképtár, Heves T 120.
- 3 TAKÁCS LAJOS: *Határjelek, határjárás a feudális kor végén Magyarországon*. Bp., 1987.
- 4 FODOR ISTVÁN FERENC: *Jákóhalma története*. Jászberény, 2008.

Határjelek a katonai felmérések térképein

Az első katonai felmérés Jászdózsát ábrázoló, 1783-ban készített két szelvénye három dózsai határdombot jelöl halomként [☼], ebből egyet a Dózsa–Jákóhalma, kettőt a Dózsa–Apáti határon. Megyehatárként ábrázolva megjelenik a Dózsa–Tarnaörs határvonal, részben a maitól eltérően.⁵

A második katonai felmérés 1860–1861-ben készített két térképszelvénye nem tüntet fel határdombokat Jászdózsan.⁶ Egyedül a déli, jákóhalmi határvonalon lévő „Szerelem határ” látható a szokásos halom-jellel [☼] és felirattal is. Ez a viszonylag nagyméretű halom azonban feltehetően eredetileg nem határjel volt, másodlagosan válhatott azzá. A Dózsa–Apáti határ dózsai oldalán helynévként szerepel a „Kőhatár-lapossa”. Az első katonai felméréstől eltérően ez a térkép nem jelöli a megyehatárt, a településhatár jelentős szakaszán viszont folytonos vonallal ábrázol határjáró dűlőutat.

A harmadik katonai felmérés 1883-ban készült két térképszelvénye összesen négy dózsai határdombot tüntet fel, valamennyit a délnyugati sarokhatár környékén (2. kép).⁷ Közülük hármast dombként jelöli a Dózsa–Árokszállás–Jászberény sarokpontot. Szövegesen nem ad meg egyetlen határnevet sem. Végig jelö-

li viszont körben a határon vezető dűlőutat vagy árkot, illetve a Dózsa–Tarnaörs településhatáron az azzal egybe eső megyehatárt is. A térkép négy háromszögletes pontot ábrázol a határon, a hozzájuk tartozó magassági adattal – azok feltehetően mind határdombra helyeztek voltak. Közülük az egyik a ma is meglévő régi földmérési jel a Dózsa–Apáti határon, a vasútvonaltól északra lévő határdombon.

Határjelek Jászdózsa 19. századi kataszteri térképein

A Jászdózsáról 1852-ben, mindössze három évvel a szabadságharc leverését követően 1:7200-as méretarányal készített ideiglenes felmérés térkép-vázlatán 140 határdomb látható.⁸ Az egyébként viszonylag kevés adatot tartalmazó, a belterületet üresen hagyó térkép különös alapossággal ábrázolja a határvonalat és a határjeleket (3. kép). A határdombokat λ jellel tünteti fel. A sarokhatárokon is csak egy-egy dombot jelöl – a dózsait – a nyilvánvalóan akkor is ott lévő háromból. A határdombok közötti távolság általában a 30 bécsi öl többszöröse (2x, 3x, 4x, 5x 30 öl stb.) – a leghosszabb a 13 x 30, azaz 390 öl (740 méter) távolság. A térkép a határon – a felmérési utasításban előírt jelkulcsnak megfelelően végig folytono-

■ 1. Jászdózsa–Jászapáti–Jászkóhalma sarokpont Bedekovich Lőrinc térképén. XII. szelvény, részlet (MNL HML, Térképtár Heves T 120.)

■ 2. Jászdózsai határdombok a harmadik katonai felmérésen. 15/XXII. szelvény, részlet

5 Az első katonai felmérés. Bp., 2004. DVD-ROM. XVIII. oszlop XVIII–XIX. szelvények.

6 A második katonai felmérés. Bp., 2005. 1 DVD-ROM. XXXVI. 49., 50. szelvények.

7 A harmadik katonai felmérése, Osztrák-Magyar Monarchia. Bp., 2007. DVD-ROM. 15. sor XXII. oszlop.

8 KORPONAY IMRE: *Dorf Jász Dósa in Ungarn Ofen Pesther District*. [1:7200]. 1852. Országos Széchényi Könyvtár (= OSZK), Térképtár, K 601 A-1-5.

9 PÁLYI ZSÓFIA KATA: A kataszteri térképek 1869. évi jelkulcsa. *Catastrum*, 1. (2014) 3:19–23.

IVÁN GYULA

Napjaink katasztere

A „klasszikus” kataszter elsősorban az ingatlanok adóztatásának céljából jött létre a világ számos országában, míg az ingatlanokon lévő jogok (tulajdon, hasznélvezet, szolgálat, jelzalog) nyilvántartását egy, a katasztertől elkülönülő szervezet (a német típusú rendszerekben a telekkönyv) vezette. A kataszter mindig az államigazgatás részét képezte (mert az adóztatás volt a legfőbb cél), míg a telekkönyv az igazságszolgáltatás része volt (a bíróságok alá tartozott). Ez a klasszikus felosztás számos országban napjainkban is megtalálható (pl. Ausztria, Németország, Dél-Korea).¹

A kataszter és az ingatlanokhoz tartozó jogok nyilvántartása azonban minden országban „összenőtt”, hiszen egyik sem tud igazából létezni a másik nélkül. Éppen ezért érdemes a kataszter kapcsán néhány szót szólni a különböző ingatlan-nyilvántartási rendszerekről.

A világ ingatlan-nyilvántartási rendszerei nagy általánosságban két csoportba sorolhatók:

- a szerződés-, okiratalapú és
- a jogcím-, bejegyzésalapú rendszerbe.

A szerződés-, okiratalapú ingatlan-nyilvántartásban (angolul deed registry) magát a közjegyző által hitelesített szerződést – amely egy különálló tranzakciót ír le – rögzítik a nyilvántartásban. Mivel magát a szerződést nem vizsgálják, így nem bizonyítható annak jogszerűsége. Ezt a rendszert használják azon országok, amelyek jogrendszere a római jogon alapul (pl. Franciaország, Spanyolország, Hollandia). A szerződésalapú rendszereket negatív vagy passzív rendszereknek nevezhetjük, mert a szerződésből eredő jogokat nem garantálják.

A jogcím-, bejegyzésalapú rendszerekben (köztük hazánkban is) nem a különálló tranzakciót leíró szerződést, hanem annak jogi következményeit (tehát magát a jogcímet) rögzítik. A jog a jogcím bejegyzésével keletkezik. A jogcím alapú rendszereket három kategóriába szokták sorolni, a jogok térképi megjelenítése alapján:

- az angol csoport, amely nagyfelbontású térképeken alapul, azonban a határok topográfiai objektumokhoz csatlakoznak (pl. Anglia, Írország, Nigéria);
- a német/svájci csoport, amely elhatárolással meghatározott földrészeteket tartalmazó kataszteri térképeken alapul (pl. Magyarország, Németország, Egyiptom)
- és az ún. Torrens-csoport, amely az esetleges felmérési vázrajzok elvét használja.²

Jo Henssen javasolta a jogcím alapú rendszerek egy másik csoportosítását, amely szerint:

- a nyilvántartásba vett jogcímek állami-garantáltak-e vagy sem;
- a nyilvántartás javítható-e hiba, csalás vagy ellentétes birtoklás alapján;
- a térképi és felmérési, valamint a kezdeti felvétel módszerében lévő különbségek alapján.³

A jogcím alapú rendszerekben az állam aktív szerepet játszik, hiszen a tranzakciók dokumentumait (a szerződéseket) elemzi és az alapján hozza meg döntését, hogy az adott jogcím bejegyezhető-e vagy sem. Ezért a jogcím alapú rendszereket pozitív vagy aktív rendszereknek nevezik. Minél magasabb fokú az állami garancia, annál több elemzést kell végezni, amely

1 Németország 16 tartományra tagolódik, ebből három városállam (Berlin, Bréma, Hamburg). A tartományról tartományra különböző jogi szabályozás miatt így Németországban 13 különböző kataszter és telekkönyv található. Szövetségi szintű kataszterről és telekkönyvről nem beszélhetünk.

2 Sir Robert Richard Torrens (1814–1884) Dél-Ausztrália harmadik miniszterelnöke, aki bevezette az ún. Torrens-típusú ingatlan-nyilvántartást Dél-Ausztráliában.

3 HENSSEN, JO: Basic Principles of the Main Cadastral Systems in the World. FIG Commission 7 Working Group on „Cadastre 2014”. *Proceedings of the Seminar of Modern Cadastres and Cadastral Innovations, 16 May 1995, Delft, The Netherlands.*

nagyobb állami szerepvállalást jelent az ingatlan-nyilvántartási rendszerekben.⁴

Érdekesség: a fentiek elemzéséből kiderül, hogy pl. Angliának nincs a német hagyományok szerinti, kataszteri térképe, azonban az ingatlan-nyilvántartás enélkül is remekül működik.

Kataszter és ingatlan-nyilvántartás

Napjaink kataszterének és ingatlan-nyilvántartásának megértéséhez szükséges néhány alapfogalmat tisztázni.

Az *ingatlan-nyilvántartás* az az eljárás, amely hivatalosan bejegyzi a földhöz kapcsolódó jogokat az ingatlanokra vonatkozó közjegyzői okirat, szerződés (deed) vagy jogcím (title) alapján. Ez azt jelenti, hogy van egy hivatalos, ingatlanhoz kapcsolódó jogokat tartalmazó okirat (az ingatlan-nyilvántartás) vagy egy hivatalos, szerződéseket nyilvántartó okirat, amely egy adott ingatlan jogi helyzetének változásaira vonatkozik. Az ingatlan-nyilvántartás megadja a választ arra a kérdésre, hogy *ki és hogyan*.⁵

A *kataszter* egy adott ország vagy körzet ingatlanait tartalmazó és a határvonalait felmérésén alapuló, *módszeresen megszervezett nyilvános adatleltár*. Ilyen ingatlanok rendszerezett azonosítására megkülönböztető jelöléseket használnak. Az *ingatlan körvonalait és a földrészlet-azonosítót* általában együtt ábrázolják az ingatlan-nyilvántartással nagy méretarányú térképeken, és így leolvashatók a különböző ingatlanok természete, mérete, értéke mellett a jogok is, amelyek a földrészletekhez kötődnek. Megadja a választ arra, hogy *hol és mennyi*?⁶

Elemelve e két definíciót, megállapítható, hogy egy ingatlan-nyilvántartási rendszer akkor működik a legjobban, ha a fent feltett négy kérdésre egy szervezet tud válaszolni (ki, hogyan, hol, mennyi). A holland Kadaster (Hollandia kataszteri, ingatlan-nyilvántartási és térképészeti ügynöksége) erre a legjobb példa, amely 1832. évi alapítása óta mind az ingatlan-

nyilvántartás, mind a kataszteri térképezés feladatát ellátja. Ezt a rendszert hívjuk egységes ingatlan-nyilvántartásnak. Hazánk 1972-ben vezette be az egységes ingatlan-nyilvántartási rendszerét (a földhivatalok hálózatát), amely a világ második ilyen rendszere volt. A holland rendszertől eltérően azonban a hazai rendszer jogcímalapú, azaz a magyar állam garanciát vállal az ingatlan-nyilvántartásba bejegyzett jogcímekkel kapcsolatban.

Az 1980-as évek informatikai forradalma (pl. az olcsó személyi számítógépek megjelenése) a közigazgatást és ezen belül a katasztert és az ingatlan-nyilvántartást is elérte. Megjelentek az első adatbázis-kezelő rendszerek, jó környezetet jelentve az ingatlan-nyilvántartás jogi adatainak digitalizálásához és adatbázisba szervezéséhez. Velük együtt megjelentek a térképi információk digitalizálásához és kezeléséhez szükséges szoftverek, amelyek segítségével megkezdődött a geometriai adatok digitálissá alakítása is.

Az 1990-es években jelentek meg az első „olcsó”, személyi számítógépes környezetben működő térinformatikai rendszerek, amelyek lehetővé tették a geometriai (térképi) adatok összekapcsolását a jogi (ingatlan-nyilvántartási) adatokkal, beleértve azok integrált kezelését is.

Az informatikai forradalom következményeként számos – fejlett kataszterrel, ingatlan-nyilvántartással rendelkező ország, térség – szervezetileg is áttért az egységes ingatlan-nyilvántartás rendszerre (Skandinávia, Csehország, Szlovákia stb.). Természetesen a jogi és geometriai adatok integrált kezelése más országokban is, legalábbis műszakilag, megvalósult. Mára elmondható, hogy minden fejlett kataszterrel, ingatlan-nyilvántartással rendelkező ország a geometriai és jogi adatokat egy integrált informatikai rendszerben kezeli, még ha intézményileg el is különülnek (pl. Németország, Ausztria, Horvátország).

Az ingatlan-nyilvántartási és kataszteri rendszerek informatikai egységesítése más

4 Uo.

5 Uo.

6 Uo.

